

Гурлева Т.С.,
*старший науковий співробітник лабораторії
консультативної психології та психотерапії
Інституту психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

ДОВІРЯТИ ЧИ БУТИ КРИТИЧНИМ: АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГА І КЛІЄНТА ЧЕРЕЗ ТЕКСТ

У сучасних кризових умовах в Україні, при загостренні інформаційної війни з країною-агресором, постає питання збереження цілісності особистості, її подальшого благополучного розвитку. Для розв'язання цієї задачі величезне значення має здатність сучасного громадянина, який перебуває під впливом травмівних подій, потерпає від втрат і страждає, отримувати затребувану інформацію від засобів масової інформації, з користю для себе використовувати нові набуті знання, і водночас не підпадати під вплив негативних, руйнівних, маніпулятивних технологій, якими перенасичений інформаційний простір.

Щоб захистити себе від маніпулювання та вміти правильно використовувати різноманітні відомості, людина має піддавати їх логічному та аргументованому сумніву. Втім, для прийняття правдивої і повноцінної інформації громадянин має певною мірою довіряти інформаційному джерелу і автору повідомлення. Адже відкритість отриманим знанням/фактам збільшує можливості

читача об'єктивно, всебічно розглянути проблему, про яку йдеться у тексті. І критичність до інформації свідчить, передусім, про довіру людини до себе самої, власної життєвої позиції. Тому між довірою і критичністю має утримуватись певний баланс («золота середина»), який в сучасних реаліях є досить хитким, що відображається, зокрема, у соціологічних дослідженнях. Так, за даними загальнонаціонального опитування, ЗМІ в Україні довіряють переважно або повністю 58%, не довіряють 34%. І ця довіра має тенденцію до зростання [3]. За іншими джерелами, українці стали більш критично ставитися до ЗМІ, що може свідчити про зниження довіри до ЗМІ, до того ж громадяни знають про замовні матеріали і вміють їх розпізнавати (у 2016 р. – 47%, у 2017 – 63%) [1, та ін.].

Ці та інші дані вказують, з одного боку, на підвищення читацької компетентності сучасного громадянина, його вимогливості до медіа-видань, до авторів та їх позиції, з іншого – на значну кількість маніпулятивних матеріалів в умовах гібридної війни, які читачі навчилися розпізнавати і реагують на це недовірою. Такий стан підтверджує особливу зачуєність якості інформаційного продукту та особистої і професійної відповідальності автора, який виступає перед вітчизняними споживачами друкованих ЗМІ. Йдеться і про авторитет видання газети, журналу тощо: воно є затребуваним, якщо населення йому та його авторам довіряє. В умовах інформаційного протистояння, агресивного тиску на свідомість людей за допомогою маніпулятивних технологій принцип «Довіряй, але перевіряй!» вважається найбільш доцільним.

Довіра як позитивна характеристика будь-якої людини, що по суті означає спрямованість на добрі, людино-людяні стосунки, в якийсь момент може стати для того, хто потребує допомоги, не «рукою помочі» друга, а, навпаки, «гачком» маніпулятора, на який читач може натрапити. З іншого боку, дріб'язкова прискіпливість, заангажованість, підвищена критичність, а то й критиканство, може завадити людині правильно сприймати і розуміти корисну, важливу і правдиву інформацію. Недовіра до медіа-текстів і до їх авторів може бути викликана й посилювана невіглаством і брехнею, фальсифікацією фактів, відкритим або замаскованим маніпулюванням свідомістю, невідповідністю інформації, яка подається, коли людину, зневажаючи і принижуючи, використовують задля будь-якої мети.

Недовіра виступає захисним механізмом проти ворожого втручання у психіку, свідомість, думки, спрямування, дії людини. Це спосіб самозахисту від тиску на особистість, негативного впливу на її внутрішній світ і стосунки із зовнішнім світом, на життєві цінності. Захисні механізми спрямовані на зниження напруги і тривоги, тяжких переживань, які викликають й активізують ці механізми захисту [4, с. 47-48]. Однак у них є і зворотний бік – так, наприклад, постійна, посилена критичність перетворює сприйняття інформації на тяжкий, морудний процес, що, у свою чергу, призводить до перевтоми і, накінець, втрати інтересу до пошуку інформації, а значить зменшує відкритість людини до нового досвіду.

Недовірою характеризується ставлення сучасних громадян не лише до будь-якої медіа-інформації, а часом і до психологів, які пропонують допомогу особистості через засоби масової комунікації. Неабияке значення має спілкування психолога з клієнтом через текст. Темі спілкування автора і читача через

текст на сьогодні присвячено досить багато вагомим наробок вітчизняних вчених (В. В. Андрієвська, З. В. Партико, Б. В. Потятиник, Н. В. Чепелева та ін.). Проте маємо відмітити недостатню кількість психологічних досліджень щодо особливостей спілкування психологів через буквений текст (газети, журнали, інтернет-видання тощо) з метою збереження і розвитку особистісного потенціалу українця в сучасних кризових, травмівних умовах життєдіяльності, з метою відродження і підтримання довіри до «слова» психолога і його фахової допомоги. Адже, за даними дослідження [2], окрім «живого» спілкування і через телефон довіри, 42,3% опитаних українців готові спілкуватися з психологом через текстові, друковані ЗМІ, а значить, у принципі, схильні довіряти цим джерелам. На сьогоднішній день більшість громадян за психологічною допомогою звертаються до інтернет-видань (44%), до наукової літератури (19%), газет (15%) і науково-популярних журналів (13%), найменше – до популярних журналів (9%). Постає запитання, чи є надання переваги тому чи іншому джерелу виявом довіри і некритичності, а ігнорування джерела – недовіри і критичності? Аргументована відповідь передбачає більш ґрунтовне дослідження цього питання.

Здатність вибіркового ставлення до відомостей і рекомендацій, їх критичне осмислення, внутрішня протидія маніпулятивним впливам через ДЗМІ залежать, зокрема, від особистісної автономності, що передбачає здатність людини самостійно мислити, критичність до інформації та інформаційних джерел. Встановлено [Там само], зокрема, що неавтономні читачі частіше звертаються до Інтернету і телебачення, а автономні переважно читають газети і науково-популярні видання, адже друковане слово потребує аналізу, роздумів, формування власної думки. Виявлено також, що у друкованих ЗМІ українці частіше натрапляють на маніпуляції, ніж спілкуються з авторами діалогічно. Проте, більшість опитаних громадян переважно очікують інформацію для роздумів, трохи менша їх кількість – лише інформаційні відомості, і тільки незначна частина потребує конкретних вказівок, що не спонукає до критичного осмислення їх доречності і наслідків.

Брак довіри або втрата довіри до текстів на особливо важливі, затребувані суспільством і громадянами психологічні теми, призводить до того, що навіть корисні поради фахівця не сприймаються клієнтом-читачем як достовірні, до яких має сенс дослухатись і тим більш які варто впроваджувати у життя. Тому психолог-автор текстової інформації має дотримуватись певних вимог: 1) до власної особистості, особистісних і професійних якостей (відповідальність, автономність, чесність тощо); 2) до тексту (це – структура, мовні засоби тощо); 3) передбачувати й орієнтуватися на медіакомпетентність споживача текстової продукції, тієї аудиторії, на яку розрахована та або інша стаття.

Повага і довіра людини до себе, розуміння того, до чого вона сама прагне і упевненість у власних кроках – усе це, з одного боку, знімає психологічний дискомфорт щодо конструктивної текстової інформації, яка покликана і може допомогти у вирішенні життєвих питань і конкретних кризових ситуацій. З іншого боку, психологічна допомога через друковані ЗМІ має надаватись у такий спосіб, щоб підтримувати довіру і позитивні тенденції розвитку особистості, її цінностей та смислів. Сучасні вчені наголошують, що найважливішою характеристикою тексту є його діалогічність як модель взаємодії автора і читача [5].

Діалогічна взаємодія, передбачаючи зворотний зв'язок, здатна подолати недовіру читача-клієнта до друкованого тексту і автора-психолога, стати його (психолога) співрозмовником, співучасником, разом аналізувати кризові події і стани, шукати шляхи виходу із складних ситуацій, а значить ставати більш упевненим у собі, у завтрашньому дні, в благополучному вирішенні проблеми. При цьому психолог, який надає психологічну допомогу через ЗМІ, має брати на себе відповідальність за зміст наданого тексту, передбачати його наслідки, упереджувати викривлене розуміння читачем змісту твору, виключати трансляцію плутаних, хибних смислів, запрошувати читача до діалогу, спонукати до вдумливого, творчого сприйняття інформації. Довіряти, але не сліпо, бути думаючою особистістю, аналізувати, критично мислити. Як застерігав американець Ф. Крейн: «Якщо ви занадто багато довіряєте, вас можуть обдурити, але, довіряючи недостатньо, ви прирікаєте себе на постійні страждання».

Список використаних джерел:

1. Вимагай кращого: українці ставляться більш критично до матеріалів ЗМІ (результати дослідження) Інтерньюз-Україна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://internews.ua/2017/09/u-media-monitoring/> – Назва з екрана.
2. Гурлева Т.С. Особливості спілкування психолога з населенням через друковані засоби масової інформації у кризових соціокультурних умовах / Т.С. Гурлева // Особливості стосунків «психотерапевт – клієнт» у сучасному соціокультурному середовищі: Монографія, Р. 5, Київ – сайт Інституту психології: <http://lib.iitta.gov.ua/708934>.
3. Українці стали більше довіряти ЗМІ та громадським організаціям – Бекешкіна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1503858-ukraiintsi_stali_bilshe_doviryati_zmi_ta_gromadskim_organizatsiyam_bekeshkina_1834029.html. – Назва з екрана.
4. Фінів О. Я. Теоретико-емпіричне вивчення функціональної семантики самозахисту/психозахисту особистості / О. Я. Фінів. – Науковий вісник Херсонського державного університету 1(2) (2015). – С. 45-50.
5. Чепелева Н.В. Диалогическое взаимодействие автора и читателя посредством печатного текста / Н.В. Чепелева, Н.П. Федченко, Л.Ф. Яковенко // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Міленіум, 2006. – Том 2, вип. 4. – С. 107-116.

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ

МАТЕРІАЛИ

ХІ ЩОРІЧНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ**

2 березня 2018 р.

м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Ляшко Олександр Олександрович – директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін, к.ю.н.;

Виноградова Вікторія Євгенівна – завідувач кафедри психології та педагогіки Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, к.п.н., доцент;

Моляко Валентин Олексійович – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України;

Смульсон Марина Лазарівна – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України;

Кокун Олег Матвійович – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-інноваційної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, завідувач лабораторії психофізіології;

Біла Ірина Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, вчений секретар Відділення психології, вікової психології та дефектології НАПН України;

Рудницька Світлана Юрійвна – доктор психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України;

Кузьміна Світлана Леонідівна – професор кафедри психології та педагогіки Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, д.ф.н., професор;

Маслянікова Ірина Миколаївна – доцент кафедри психології та педагогіки Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, к.п.н., доцент;

Дерев'янка Ірина Анатоліївна – старший викладач кафедри психології та педагогіки Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни: матеріали XI щорічної науково-практичної конференції, м. Київ, 2 березня 2018 р. – К.: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. – 180 с.

ISBN 978-966-916-487-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на XI щорічну науково-практичну конференцію «Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни», яка відбулася на базі Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського 2 березня 2018 р.

УДК 159.923.2:327.88(063)